

BUZUL ÇAĞI'NDAN İLK ÇAĞ'A TÜKETİMİN TARİHİ

Banu ÖZÜŞEN*
Zafer YILDIZ**

ÖZET

Bu çalışmada, Buzul Çağı'nın etkilerinin hissedildiği Taş Çağı'ndan itibaren zor doğa koşulları ile hayatta kalma mücadelesi veren insanın ilk tüketim biçiminden üretim aşamasına geçişi, tüketim alışkanlıklarının değişim ve artış yönü, ruhsal gelişim için farkında olunmadan yapılan tüketim biçimleri, günümüzde toplumsal bir statü belirleme aracı olan tüketimin ilkel toplumlardaki ilk belirtileri ve bugünkü tüketimin temelini oluşturan beslenme, barınma, giyim ve teknolojinin başlangıcı incelenmeye çalışılmıştır.

***Anahtar kelimeler:** Tüketimin tarihi, taş devri tüketimi, ekonomik antropoloji, antropoloji, arkeoloji.*

THE HISTORY OF CONSUMPTION FROM ICE AGE TO ANTIQUITY

ABSTRACT

In this study; We try to look through to the first transition from consumption to production stage of the people who try to survive despite the difficult natural conditions since the stone age with the effects of the ice age, direction of change and increase of consumption habits, the consumption forms for spiritual growth without being aware of, the first signs of consumption in primitive societies which is a means of determining a social status today, and food, shelter, clothing and technology that form the basis of the current consumption.

***Keywords:** The history of consumption, consumption of the stone age, economic anthropology, anthropology, archeology.*

* Akdeniz Üniversitesi Manavgat Meslek Yüksek Okulu banuozusen@akdeniz.edu.tr

** Süleyman Demirel Üniversitesi İİBF İktisat Bölümü zafeyildiz@sdu.edu.tr

GİRİŞ

Yaşayan her insan için kaçınılmaz olan tüketim, doğumla başlayan ve ancak ölümle son bulan bir süreçtir. Bu süreç sürekli kendini yenileme özelliğine de sahiptir. Diğer bir ifadeyle, ihtiyaçlar karşılandıklarında belli bir süre tatmin edilmiş olsalar ve bu nedenle etkilerini kaybetse bile bir süre sonra kendilerini yenileyerek yeniden ortaya çıkarlar. Bu tarz ihtiyaçlar genellikle zorunlu ihtiyaçlar olarak isimlendirilen, yeme-içme, giyinme, barınma, güvenlik gibi hayatiyetin devamlılığı için gerekli olan ihtiyaçlardır. İhtiyaçların çeşitli olması bu ihtiyaçları tatmin edecek olan mal ve hizmetlerin de çeşitli olmasını gerektirmektedir. Hem ihtiyaçların çeşitli olması hem de bu ihtiyaçları karşılayan mal ve hizmetlerin çeşitli olması aynı zamanda işbölümü ve uzmanlaşmanın da sebebidir. Yeryüzünde insan yaşamının başlaması ile birlikte tüketim ihtiyacını karşılama yöntemleri günümüze kadar çeşitli süreçlerden geçmiş evrilmiş ve gelişmiştir. Sadece doğada hazır bulunan besinleri tüketerek yaşamı sürdürmek bugün ne kadar uzak bir fikir gibi görünse de günümüzden yaklaşık yarım milyon yıl öncesinde yaşayan insanlar bir süre hayatlarını bu şekilde idame ettirmişlerdir. Zaman içinde başta artan nüfus olmak üzere diğer birçok etken nedeniyle tüketime olan ihtiyacın artması insanları yeni yöntemler denemeye, gözlem ve tecrübe sonucunda yeni üretim yöntemleri ve keşifler bulmasına neden olmuş ve bu sayede bugünkü tüketimin temellerini atmışlardır. Tüketmek kavramı, yok etmek anlamına gelmektedir ki ihtiyacı karşılamak için mal ve hizmetlerin kullanılması ve yok edilerek faydasının insan bünyesine geçmesi demektir. Bunun gerçekleşmesi ise ancak kaynak kullanımı ile mümkündür. Oysa tabiatta kaynakların sonsuz olmadığı insan tarafından anlaşılması, tabiatın bütün imkanları önüne serilmişken sadece tüketmenin kendi sonunu hazırlayacağını idrak edilmesi ilk insanların daha rasyonel davranışlar sergilemesine neden olmuştur. Bu noktada bazen ilk insanların tüketim için kaynak kullanımına gösterdikleri duyarlılığın günümüz insanından dahi fazla olduğunu düşünmek hatalı olmayacaktır. Tüketimle ilgili olarak yapılan birçok çalışma başta tüketimin zaman içinde uğradığı değişimi, çeşidindeki artışı, hatta tüketimin şekillendiği toplum yapısını konu alırken, tüketimin insanlığın ilk aşamalarında nasıl şekillendiği konusuyla çok ilgilenmemiştir. Bu çalışmayla amaçlanan, tüketimin ilk insanla birlikte ortaya çıkışı ve insanın tüketim karşısında takınmış olduğu tavrı konu etmektir. İnsanlık tarihinin sosyolojik bir süreç olması ve hiçbir tüketim davranış biçiminin birbirinden bağımsız olmadığı düşünülmesi nedeniyle, günümüz tüketimine bakış açısını şekillendiren faktörlerin geçmişte ortaya çıkan davranış kalıplarının olduğu değerlendirilmektedir. Bu nedenle tüketim kavramının almış olduğu biçim buzul çağından ilk çağa kadar olan dönem içinde ele alınacaktır.

1. TÜKETİM KAVRAMI VE YAZILI TARİH ÖNCESİ TÜKETİMİN KEŞFİ

Tüketim tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmalar çoğunlukla Sanayi Devrimi ile başlatılmaktadır. Oysa yukarıda da ifade edildiği gibi tüketim insanı doğumuyla başlamaktadır. Bu nedenle insanın yeryüzü sahnesine çıkması ile tüketim sürecinin başlama tarihi aynı olmalıdır. Aksi takdirde tüketimin başlangıcı için yeryüzünde ilk yaşam belirtilerinin ortaya çıktığı MÖ 500.000 yıla kadar uzanan dönemler ihmal edilmiş olur. Oysa bugünkü tüketim biçimlerinin kökeni, üretim adına hiçbir şeyin bilinmediği, beslenme uğruna yaban besinlerinin tüketilerek kimi zaman yaşamın yitirildiği, hayvanları avlamak bir tarafa onlardan ve sert iklim koşullarından korunmak için mağara ve kaya sığınaklarının yaşam alanı olarak seçildiği, hayvanları avlayabilmek için alet üretebildiklerinde ve bitki yetiştirebildiklerinde giyinebildikleri, yazılı tarih öncesi dönemlerde aranmalıdır. Günümüzde tüketim alışkanlıkları baş döndürücü bir hızla değişirken, sadece toplayıcılık ve avcılık yaparak hayatını sürdüren insanı daha önce hiç bilmediği üretimi yapmaya, hayvanları evcilleştirmeye, yazı yazmaya, madenleri kullanmaya ve tekerleği icat etmeye sevk eden nedenlerin sonuç vermesinin insanlığın neredeyse yarım milyon yılına mal olması oldukça önemlidir. Tarih çağları yazı ile başlamaktadır ancak yazıyı icat eden ve yazılı tarihi başlatan insan için, bu dönüm noktasına geline süreci, bugünkü tüketim biçimlerinin anlaşılabilmesi için, oldukça zorlu, uzun ve incelemeye değerdir.

1.1. Tüketim Kavramı

Tüketim, Türk Dil Kurumu'na, "Üretilen ve yapılan şeylerin kullanılıp harcanması, yoğaltım, istihlak, üretim karşısı" olarak tanımlanmaktadır (<http://www.tdk.gov.tr/>). İktisat Bilimi'nde ise tüketim; insan ihtiyaçlarının dolaysız olarak karşılanması amacıyla mal ve hizmetlerin kullanılmasına denir. İktisat Bilimi insanların ihtiyaçlarının sınırsız olduğunu kabul etmiş ancak neden sınırsız olduğu ile ilgilenmemiş bu ihtiyaçların tatmin edilmediğinde acı ve hüznün vereceği kabul edilmiştir (Bulmuş, 1994: 3-4). Marshall Sahlins (2010:16) "tüketimin, biri kazanmak biri de kaybetmek üzere iki farklı sonucunun olduğunu" ifade etmektedir. Bir mal ve hizmet tüketilmek için şey satın alındığında aynı anda diğer bir mal ve hizmetin tüketiminden vazgeçilmiş olunur ki bu ekonomi biliminde alternatif maliyet olarak tanımlanır. İnsan ihtiyaçlarının mal ve hizmetlerle karşılanma şeklide tarif edilen tüketim, Jean Baudrillard'a (2012) göre ise, günümüzde doğal ihtiyaçlarla doğal olmayan ihtiyaçların birbirine karışması neticesinde anlam değişikliğine uğramaktadır. Tüketim yeryüzünde canlıların yaşamaya başladığı dönemle başlar. Ancak insan için bugün bahsedilen tüketim kavramı tarih öncesi çağlardaki tüketim biçiminden oldukça farklıdır ve sınırsız olduğu kabul edilen insan ihtiyaçları artık sorgulanmaya başlanmıştır. Tüketim kavramının geçirdiği değişiklik birçok toplum bilimcinin inceleme alanına girmiş, kavramın anlam ve işlevinin önemli ölçüde değiştiğine işaret edilmiştir. Satın alınan bir ürünün, yaşam biçiminin tanımlayıcı ögesi olmasının önemi, kullanım değerinin önüne geçmiştir (Şengül, 2002:40).

Tüketim her dönemde var olduğu gibi tüketim faaliyetlerinin farklılaştığı ve hız kazandığı dönemler araştırma konularında temel alınmıştır. Ancak genellikle toplam talebin teknoloji ile birlikte arttığına dikkat çekilmiş, teknolojinin doğum süreci ve bu dönemdeki tüketim biçimleri, doğal bir tüketim olarak kabul edilmesinden olacak, göz ardı edilmiştir. Nitekim tüketimin tarihi ile ilgili çalışmaların uzun yıllar ihmal edildiği akademik çevrelerce de kabul edilmektedir (McCracken, 1987: 139). Ekonominin tarihsel süreci Alman Ekonomist Friedrich List tarafından vahşilik, avcılık, tarım, tarım-sanayi, tarım-imalat-ticaret olarak beşe ayrılmıştır (<http://owkornienko.narod.ru/>). Bu doğrultuda ekonomik bir faaliyet olan tüketim de bu tarihsel süreçte incelenmelidir. Tüketim kavramının tarihsel süreçteki gelişiminde, yeryüzünde insan hayatının başlangıcı ile insan doğasını inceleyen bilim dalı olan antropoloji ve Türkçeye "Kazı Bilimi" olarak çevrilen, Yunanca'da "Eski Bilim" olarak adlandırılan arkeoloji, bu sürecin incelenmesine ışık tutacaktır. Ayrıca süreçte, XX. yüzyılda bilimsel bir disiplin olarak ortaya çıkan ve antropoloji, sosyoloji ve ekonomi tarihinin kesiştiği noktalar inceleme alanı olan, insanın ekonomik davranışlarını antropoloji ve ekonominin araçlarını kullanarak açıklayan Ekonomik Antropoloji'den de (<http://owkornienko.narod.ru/>, <http://en.wikipedia.org/>) faydalanılmış olunacaktır.

1.2. Antropoloji ve Arkeoloji Işığında Tüketim

Antropoloji, yeryüzünün en karmaşık ve anlaşılması zor canlısı olan insanın Taş Çağı'ndan günümüze kadar gelişim sürecini inceleyen bir bilim dalıdır. Antropoloji'nin bilim dünyasındaki yerini belirlemenin güçlüğüne karşın diğer bilim dalları ile bir köprü görevi gördüğü muhakkaktır. İnsanın yeryüzündeki gelişen tarihi sürecini açıklamak antropoloji sayesinde mümkündür. İlkel topluluklardan günümüz toplumuna kadar tüm ilgi alanı insan olan antropoloji, bu sayede insanın gelişimi ile birlikte tüketim kalıplarının da değişiminin incelenmesinde önemli bir yardımcı bakış açısı olacaktır. Antropoloji insanı çeşitli boyutlarla ele alması nedeniyle farklı alt dallara ayrılmıştır (Özbek, 2000: 9);

- Biyolojik (Fiziksel) Antropoloji
- Sosyal (Kültürel) Antropoloji
- Dil (Linguistik) Antropolojisi

Bu üç alt bilim dalına ek olarak arkeoloji bilim dalı da arkeolojik antropoloji adı altında antropolojinin inceleme alanında yerini almıştır. Biyolojik Antropoloji'nin; anatomik, fizyolojik, patolojik, **beslenme**, paleodemografya, genetik, dental, primatoloji, paleoantropoloji, biyososyal antropoloji olmak üzere 10 ilgi alanı bulunmaktadır (Özbek, 2000:10). Burada ilk insanın tüketim başlangıcı ve gelişen alışkanlıklarının tespitinde özellikle **beslenme** ve **dental** antropoloji önemli rol oynamaktadır. Bu bilim dallarının gelişimine katkı sağlayan en önemli insan kalıntıları da kemik ve dişlerdir. Kemik ve dişler insan vücudunun en kalıcı yapılarıdır. Bu sebeple arkeolojik kazılardan elde edilen kemik ve diş örnekleri insanların bireysel

anatomik özelliklerini, kültürel ve ekonomik yapılarının belirlenmesinde önemli rol oynamaktadır. Özellikle toplumların beslenme alışkanlıkları ve buna bağlı olarak sosyo-ekonomik yapıları diş ve çene yardımı ile tespit edilebilmektedir. Fosil insanlarda bulunan diş çürükleri dönem insanların ne tür besinler tükettiklerine dair bilgiler vermektedir. Diş çürütmesine Taş Devri insanında da rastlanmasına karşın, beslenme alışkanlıklarının hızla değiştiği, karbonhidratlı ürünlerin besin tüketimi arasında yer aldığı Neolitik dönemde diş çürüğü oranında önemli bir artış tespit edilmektedir (Uzel vd. 1987:31-34). İnsanların besinlerini nasıl sağladıkları, barınma ve giyim sorunlarını nasıl çözdükleri, araç ve gereçlerini nasıl meydana getirdikleri gibi hususlar da Sosyal Antropoloji'nin araştırma konusunu oluşturmaktadır (Özbek, 2000:13). Tüketim ve antropoloji arasındaki ilişki ancak 1980'li yıllardan sonra çalışma alanlarında yer bulmuş, tüketim biçimlerinin açıklanmasında antropologlar ve tarihçilerin paralel çalışması gereği anlaşılmıştır (Carrier, 2004: 1).

Yunan kökenli sözcük olan arkeoloji ise eski şeylerin incelenmesi anlamına gelmektedir ve insan perspektifinden görülen geçmişe ışık tutmaktadır. Arkeoloji ile somut kalıntılardan hareket ederek geçmişe ait bilgilere ulaşılmaya çalışılır. Tarihçiler yazılı belgelerle ilgilenirken paleontologlar sadece fosilleşmiş kalıntıları inceler. Arkeologlar ise yaşamın her yönü ile ilgilenmesi sebebiyle yazılı belgeler ve fosiller onların bilgi kaynaklarından sadece ikisidir (McIntosh, 2011:6). Çeşitli yönleri olan arkeoloji biliminde tüketim şaşırtıcı olabilir. Zaten bu sebeple de az sayıda arkeolog çalışmalarında tüketime odaklanmıştır (Mullins, 2011:2). Yazılı tarihin incelendiği kesim, insanların yeryüzünde yaşamaya başladığı tahmin edilen tarihten bugüne kadar geçen zamanın sadece yüzde birini oluşturmaktadır. Ancak arkeoloji bunun yüz katı uzunluğundaki bir dönemi incelemektedir. Yazılı tarih öncesi antropoloji insan bedeninin geçirdiği değişiklikleri araştırırken, yazılı tarih öncesi arkeoloji, insanın kendi emeği ile nasıl geliştiğini ve insanın beden dışı donatımını inceler (Childe, 2009:19,39). Geçmişten günümüze insanların nasıl yaşadıkları, doğayla nasıl mücadele ettikleri, ne kullandıkları ile ilgili olarak çok az şey ulaşılmaktadır. Bu sebeple arkeoloji biliminin, toprağa gömülmüş geçmişin gün ışığına çıkarmada ve açıklamada önemi oldukça büyüktür. Arkeolojinin ilgilendiği kalıntılar tüm insanlığın ortak malı olarak kabul edilmektedir. Özellikle inceleme alanı içerisinde bulunan geçmişe ait araç ve gereçler, çanak ve çömlekler, tahıl taneleri, ocak külleri (Özbek, 2000:13) ait olduğu dönemde yaşayan insanların tüketim biçimlerini göstermede önemli deliller sunmaktadır. Hatta bazen eski insanların tüketim yöntemleri günümüz yöntemlerine de ışık tutmaktadır. Nitekim bazı ülkelerde, örneğin Peru'da sürdürülen arkeolojik çalışmalar, erken tarım uygulamalarının modern yöntemlerden daha iyi ve daha besleyici ürünler verebileceğini göstermiştir. Yine, Demir Çağı'nda, yer altında ağzı kapalı çukurlar içinde saklanan tahılların, en uygun tahıl depolama yöntemi olduğu anlaşılmıştır (McIntosh, 2011: 59, 62).

2. TARİH ÖNCESİ TÜKETİMİN GELİŞİM VE DEĞİŞİMİ

İnsanın hatta canlılığının olduğu her yerde tüketim kaçınılmazdır. Ancak bugün gelinen noktada tüketimin ulaştığı boyut dünyadaki doğal kaynakların hızla yok olmasına yol açmakta, tarihte ilk üretim biçimine tanıklık eden bereketli topraklar bile verimini yitirmektedir. Bu olumsuzluklara rağmen ülkelerin ekonomik gelişmişlik düzeyinin ölçülmesinde tüketim faktörü önem kazanmaktadır. Sadece doğanın kendisine sunduğu imkanları kullanarak yani yabani meyve ve sebze toplayarak ihtiyaçlarını karşılayan insanı üretime geçiren sürecin nasıl işlediğini açıklayabilmek için tarih öncesi çağlar ayrı ayrı değerlendirmeye tabi tutulmalıdır. Tarih öncesi çağlar dönemlere ayrılırken insanların ekonomik, kültürel ve sosyal faaliyetlerindeki önemli değişiklikler dikkate alınmıştır. Taş, Tunç ve Demir olarak üçe ayrılmış olan tarih öncesi dönemler, John Lubbock tarafından Taş Çağı'nın Paleolitik ve Neolitik olarak ikiye ayrılması ile dört çağlı bir sisteme dönüştürülmüştür (<http://www.arkeolojikulubu.anadolu.edu.tr/>).

Tablo 2.1: Tarih Öncesi Çağlar

Taş Devri	Eski Taş Devri Paleolitik Çağ	MÖ 2,5 milyon yıl - MÖ12000
	Orta Taş Devri Avrupa/ Mezolitik Çağ Ön Asya/ Epipaleolitik	MÖ 12000 - MÖ 9000
	Cilalı Taş Neolitik Çağ	MÖ 9000 - MÖ 5500
Bakır Devri Maden Taş	Kalkolitik Çağ Bakır Taş Çağı	MÖ 5500 - MÖ 3000

Kaynak: <http://tr.wikipedia.org/>

Tarih öncesi çağlar için verilen bu dönemler dünya geneli için söz konusu olup gerek iklim gerekse yerleşim farklılıkları neticesinde her toplum aynı dönemlerde aynı evreleri geçirmemiştir.

2.1. Paleolitik Çağ

Paleolitik Çağ, Eski Taş veya Yontma Taş Çağı olarak da adlandırılır. Bu çağ insanlık tarihinin % 99'luk gibi büyük bir kısmını kapsamaktadır (<http://www.anadolumedeniyetlerimuzesi.gov.tr/>). Doğayla başa çıkma, beslenme, hayatta kalma mücadelesini öğrenmenin oldukça uzun bir süreç gerektirdiği görülmektedir. İnsanın doğayla mücadelesinde çoğu zaman kaybettiği, insanın doğayı değil de doğanın insanı tükettiği zorlu ve uzun bir başlangıçtır. İnsanlık tarihinin yaklaşık 7 milyon yıl öncesinde başladığı tahmin edilirken, ilk insan fosillerinin ise yarım milyon yıl öncesine kadar dayandığı belirlenmiş ve bu döneme ait olduğu belirlenen insan fosillerinin yanında bulunan hayvan kemiklerinin ise insanlar tarafından beslenme

ihtiyacının giderilmesi için avlanma sonucu olduğu anlaşılmıştır. Bu döneme ilişkin olarak bulunan kaba taş aletlerinden başka, insanlığın nasıl yaşadığı ile ilgili olarak fazla bir ayrıntı bulunmamakta ve bunun da ötesinde bu dönem insanının daha henüz hayatını devam ettirmesi için gelişmiş bir yeteneğinin olmadığı görülmektedir. Hatta avlanma için en az tehlikeli hayvanların tercih edildiği, balık bile avlanmadığı ifade edilmektedir. Bu durumda ilk ekonomik faaliyetlerin yabani meyve ve sebze toplayıcılığı olduğu, avcılıktan önce insanların hayvanlardan ancak korunma amaçlı olarak taşları kullanma yoluna gittiği anlaşılmaktadır.

Tüm zamanını ve enerjisini yiyecek toplamak için kullanan insanın artı bir zamanı kalmadığı için başka faaliyetlerde bulunmasının mümkün olmadığı görülmektedir. Herhangi bir ekonomik işbölümünün ve işbirliğinin olmadığı böyle bir toplumda da toplumsal yapının, en basit şekli ile erkeklerin fiziki güçlerinden kaynaklanan statü farkı olarak şekillendiği tahmin edilmektedir (Şenel, 1982: 46-50). Özellikle toplayıcılıktan avcılığa geçişte ekonomik bir işbölümünden söz edilebilmektedir. Erkeklerin avcılık kadınların toplayıcılık yaptığı ve erkekler arasında da avcılığın işbölümü ile gerçekleştirildiği tahmin edilmektedir. Uzman avcılık döneminde erkeklere ait olan mezarlarda av aletlerinin yer alması ve mağara resimlerinde yine erkeklerin elinde yayın bulunması erkeklerin avcılık yaptığının önemli kanıtları olmaktadır (Şenel, 1982: 50). Aslında insanın bu dönemde nasıl hayatta kaldığı diğer çağlardan daha önemlidir. Buzul Çağı'nın etkilerinin devam ettiği sert iklim koşulları, büyük hayvanlarla mücadele, soğuk iklim sebebiyle beslenme seçeneklerinin yetersizliği, yaşamak için tek alet “doğada bulunan taş” ve korunmak için mağara ve kaya sığınaklarını kullanan insanlar Paleolitik Çağ içerisinde en uzun süren dönemi geçirmişlerdir. İhtiyaçlarına oranla doğadaki nesnelere şekil vermeye başlayan insanın hem beslenmede hem de savunmada kullanabilmek için farklı biçimlerdeki aletler geliştirmeye başlaması (Şenel, 1982:49) üretimin ilk şekli olarak karşımıza çıkmaktadır. İlk aletler ise insan ihtiyaçlarını karşılayabilmeleri için biçimlerini biraz değiştirebildikleri doğal nesnelere olarak tanımlanmaktadır (Childe, 2009:43). İnsanın gelişmiş bir yeteneğinin olmadığı düşünülen bu dönemde meydana getirdiği her alet, biraz abartı olarak görülse de, aslında bilimin somutlaştırılmasıdır. Bir aletin yapılması, bilimsel bir formül, tanım ve yasalarda sistemleştirilip özetlenen bilgiler gibi, hatırlanan, karşılaştırılan ve derlenen tecrübelerin bir uygulamasıdır. Bu doğrultuda kırık bir daldan veya bir taş parçasından yapılmış en basit bir alet uzun bir tecrübenin, deneme ve yanılmanın, zihinde tutulan, hatırlanan ve birbirleri ile karşılaştırılan izlenimlerin ürünü olmaktadır (Childe, 2009:21-22). Yenmeye elverişli bitkilerin ve hayvanların saptanması, bunları toplama ve yakalama yollarının bulunması, bu yolda uygun mevsimlerin ve zamanın bilinmesi yine bilime doğru atılmış ilk adımlardır (Childe, 2009 46).

Bilimin kökeninde insanların doğruyu arama çabaları bulunmaktadır. İnsanın yaşamında bilimsel düşünme ve araştırma çabalarının kökenini ise iki temel dürtü oluşturmaktadır. Bunlar; “yaşamı daha rahat ve güvenli kılma” ve “doğayı ve yaşamı anlama”dır (Gürel, 2001:19-20). Dönemin en önemli

keşfi, günümüzden yarım milyon yıl öncesinde denetim altına alındığı tahmin edilen ateştir. İnsanların ve hayvanların karşılaştıklarında korku ile kaçmasına sebep olan bu “kızıl çiçek”, denetim altına alınıp tekrar tutuşturulması sağlandığında insanlık tarihinin önemli bir buluşu gerçekleştirilmiş olacaktır. Ancak bu dönemin ve bu keşfi yapan toplulukların tam olarak belgelenmesi oldukça zordur (Childe, 2009:43). Ateşin bulunuşu insanları soğuktan, hayvanlardan korumuş ve yiyeceklerin pişirilmesine olanak sağlamıştır (Şenel, 1982:54-55). Ancak ateşten, yiyeceklerin pişirilmesi, hayvanlardan korunma, ormanlarda yer açma, ısınma gibi faaliyetlerden ziyade, madenlerin işlenebilir hale getirilmesi amacıyla faydalanma uygarlık için bir adım olarak kabul edilmektedir (Bronowski, 2009: 93). Günümüzden 50.000 yıl öncesine gelindiğinde yontulmaya müsait olduğu için kemikten yapılmış olta kancası, tüfeğin ve silahın öncüsü olan ok ve yay, ipliğin icadı ile yapımı sağlanan balık ağı ve soğuktan korunmak için dikilmiş giyecekler, evler gibi temel ihtiyaçları giderecek araç ve gereçlerin yanında, deniz kabuğundan yapılmış süs eşyaları, mağara resimleri, müzik aletleri ve heykeller söz konusu döneme ait kalıntılar arasında bulunmaktadır (Diamond, 2006: 31-35). İnsanlar sadece zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla alet bulmaktan başka özel ihtiyaçları için de kullanabilecekleri alet yapma yoluna gitmişler, böylece alet yapmaya yarayan, ikincil ve üçüncül aletler de yapma ihtiyacını hissetmişlerdir. Kemik, geyik boynuzu ve fildişinden de alet yapımında yararlanmaya başlamışlardır. Özellikle kemiklere, geyik boynuzlarına ve bazen de yassı taşlara açılan delikler, tekerlek gibi önemli bir buluşa giden yolda çark hareketinin uygulanışının işareti olarak karşımıza çıkmaktadır. Hayvan dişlerinin ve deniz kabuklarının delinip, iplere dizilerek gerdanlık olarak kullanılması, mağara duvarlarına çizilen resimler sanat ve modanın köklerini de eski taş çağında aramanın yerinde olacağını göstermektedir (Childe, 2009: 52, 56). Tüm bu bulgular, insanların sadece beslenme ve giyim ihtiyacının karşılanmasının fayda sağlamada yeterli olmadığını, ruhsal ihtiyaçlar için de bir takım arayışlarda bulunduğunu ve ihtiyaçların giderek çeşitlendiğinin göstergeleri olmakta ve insan ihtiyaçlarının sınırsızlığının ilk belirtileri olarak karşımıza çıkmaktadır.

Beslenme ve giyim gibi temel ihtiyaçların giderilmesi için insanlık tarafından verilen mücadele rahatlıkla cevap bulabilir ancak deniz kabuğundan yapılmış bir süs eşyasının insana sağladığı fayda ile ilgili olarak söz konusu dönem için kesin cevaplar bulmak güçleşmektedir. Bu süs eşyasının kullanım değeri mi fayda sağlamakta yoksa bir şeyler üretmenin verdiği tatmin mi önemli olmaktadır? Kullanım değeri bulunmayan bir mağara resmi ise meydana getirilme aşamasında mı insana fayda sağlamakta yoksa tamamlandığındaki verdiği duygu mu ön plana geçmekte? İnsanın ruhsal gelişmişliğinin bir göstergesi olan bu tarz bir üretimin Paleolitik Dönemin ilk evrelerinde görülmemesinin sebebinin, hayatta kalma mücadelesinin pek çok duygunun önüne geçmiş olması, böyle bir üretim için gerekli araç ve gerecin bulunmaması ve öğrenme ve keşif sürecinin oldukça uzun zaman almasından kaynaklandığı düşünülmektedir. Son zamanlarda ilkel toplumlar üzerine yapılan çalışmalarda Taş Devri'ndeki hayatın sanıldığı aksine zor olmadığı (Kornienko 2008, Sahlins 2010) günün belli

bir kısmında besin ihtiyacının giderildiği ve kalan zamanda gezi veya eğlence gibi aktivitelerde bulunduğu hatta orijinal bir bolluk toplumu olduğu, bu bolluğun ise azla yetinmekten kaynaklandığı belirtilmektedir (Sahlins, 2010). Ancak bu azla yetinmek duygusunu tüm paleolitik toplumlar için genellemek doğru olmaz. Nitekim bazı paleolitik toplumlar insanları üretime götüren sürecin ve bilimsel keşiflerin temellerini atacaktır. Diğer taraftan günlük hayatın bir kısmında gerçekleştirdikleri sosyal faaliyetler de her dönemde varolan ruhsal ihtiyaçların karşılanma şeklidir. İlkel toplumların azla yetinmesi ve boş zamanın kalması neticesinde çeşitli aktivitelerde bulunulabilmesi savının doğruluğunda, artı zamanı kalmayan tarım toplumlarının sanatsal faaliyetler göstermesi beklenmemelidir.

2.2. Mezolitik Çağ/Avrupa, Epipaleolitik Çağ/Asya

Neolitik Çağ'a geçiş öncesi dönemini temsil ederken aynı zamanda ilkel toplumlardan uygar toplumlara geçişin ilk evresi olarak karşımıza çıkmaktadır. Buzulların kuzeye çekilmesi ve iklimin değişmesi ile bazı Paleolitik kültürler yok olmuşlar ancak gerilerinde uzmanlaşmış avcılık tekniklerini, kadın-erkek ekonomik işbölümünü ve mağara sanatlarını bırakmışlardır (Şenel, 1982:126). Üretici ekonomiye geçişi ise Avrupa Mezolitik kültürleri değil Bereketli Hilal adı verilen ve Akdeniz yerleşim yerlerinde yaşayan Epipaleolitik kültürleri gerçekleştirmiştir. Buzul Çağı'nın sona ermesi ile ısınan iklim neticesinde yaşanabilir alanlar artmıştır. Paleolitik Çağ'dan Neolitik Çağ'a geçme başarısını vahşi hayata alışmış ve uzmanlaşmış toplumların değil, daha az uzmanlaşmış mütevazı kültürlerin gösterdiği sanılmaktadır (Childe, 2009: 63). Dönemin en önemli özelliği; yiyecek peşinde koşan insanlara eşlik eden, insanlar tarafından avlanan hayvanların yenmeyen kısımlarını tüketen ama günlük hayatta da insanlara yardımcı olan köpeğin keşfidir (Childe, 2009: 57). İlkel toplumdaki iktisadi yapının incelenmesi yöntemleri sosyal bilimcilerin tartışma konusudur. Sebebi ise iktisadi yapının mevcut iktisadi sistemler ile mi, yoksa antropoloji tarihi ve tabii ki ona eşlik edecek olan arkeoloji veya ekonomik antropoloji ile mi incelenmesi meselesidir. Günümüz ekonomik sistemleri ile ilkel toplumların yapılarını açıklamaya çalışmak bilgi birikiminin oluşmaya başladığı toplulukları küçümsemekten ileri gitmez. Bu doğrultuda antropoloji veya ekonomik antropoloji daha yakın bir seçim olacaktır. Belki de ilkel toplumlar için bir iktisadi model üretmek yerine bu toplumlar ekonomi öncesi olarak değerlendirilmelidir.

2.3. Neolitik Çağ

Neolitik Çağ insanlık için önemli yeniliklerin başlangıcıdır. Günümüze kadar gelinen süreçte beslenme ihtiyacının çözümünün temelleri bu dönemde atılmıştır. Fazla üretimin ve buna bağlı olarak tüketim artışının kökenlerini avcılık ve toplayıcılıktan yiyecek üretimine geçildiği MÖ 8500 yıllarında aramak gerekir. Ancak elbetteki yiyecek üretimine her toplum aynı anda geçmemiştir veya geçememiştir. İlk yiyecek üretimine geçişi Bereketli Hilal adı verilen Akdeniz yerleşim yerinde yaşayan insanlar

gerçekleştirmiştir. Daha fazla rahatlık, daha az bedensel çalışma, açlık tehlikesinin ortadan kalkması ve daha uzun yaşam anlamına gelebilecek olan yiyecek üretimi, beklenilen aksine daha çok çalışma, kötü beslenme ve erken ölümleri beraberinde getirmiştir. Bilinenin aksine avcılık ve yiyecek toplayıcılığından yiyecek üretimine geçiş her zaman göçebe hayattan yerleşik hayata geçişle aynı zamanda gerçekleşmemiştir. Kimi toplumlar hem göçebe hem de yiyecek üretimi yaparak hayatlarını devam ettirmiş, kimi toplumlar da yerleşik hayata geçmekle birlikte yiyecek üretimine geçmemiştir. Yeni Gine Lakes düzlüğünde yaşayan bazı göçebelerin ormanda tarla açtığı, muz ve papaya diktikleri bu arada avcılık ve toplayıcılık yapmak için buldukları yeri terk ettikleri, bir süre sonra bitkilerin büyümesine bakmak için geri döndükleri, eğer büyümüşse zararlı otlardan arındırıp tekrar gittikleri ve yine geri döndüklerinde eğer ürün elde edildiyse bir süre burada yerleştikleri ve yetiştirdikleri ürünleri tükettikleri tahmin edilmektedir (Diamond, 2006:135-138). Yiyecek üretiminin ortaya çıkmasına katkıda bulunan beş ana neden gösterilebilir (Diamond, 2006: 143-147).

- Yiyecek bulmanın zorlaşması ve kaynakların giderek azalmaya başlaması, avcılık yapan insanların ustalaşması ve hayvanlarının soyunun tükenmeye başlaması.
- Bitkilerin evcilleştirilmesi özellikle buğday ve arpa yetiştirilecek alanların iklim değişiklikleri ile genişlemesi.
- Yiyecek toplama, işlemden geçirme ve saklama teknolojilerinin gelişmesi, özellikle buğdayın kabuklarından ayrılması işlemi için gerekli aletlerin yapılması.
- Nüfus artışı. Burada nüfus artışının mı yiyecek üretimine geçişi zorladığı yoksa yiyecek üretimine geçişle daha sağlıklı bir beslenme neticesinde nüfusun arttığı konusunda kesin bir tahmin yapılamamaktadır.
- Yiyecek üretimine geçen toplulukların avcılık toplayıcılık yapan toplumlara göre, nüfus yoğunluğunun fazla olması sebebiyle, onların yerlerini almaları veya onları yok etmeleri.

Görüleceği üzere MÖ 8500 yıllarındaki yiyecek üreticiliğine geçiş söz konusu dönemde adlandırılması mümkün olmayan ama iktisat biliminin temel konusunu oluşturan kıt kaynakların sınırsız ihtiyaçlar karşısında etkin kullanımının ilk davranış biçimini oluşturmuştur. Yine dikkat edileceği üzere MÖ 8500 yılları ile günümüz dünyası arasında pek de fark bulunmamaktadır. Nüfus artmakta, kaynaklar tükenmekte, teknoloji hızla gelişmekte ve güçlü toplumlar zayıf toplumları yok etmektedir.

Çiftçilikle ilgili olarak hiçbir bilgisi bulunmayan insanın bitki evcilleştirmesini gerçekleştirmesi Neolitik Çağ'ın en belirgin özelliği ve insanlık tarihinin dönüm noktasıdır. Bilinen ilk mısır koçanın 1,5 cm, yaban elmalarının çapının 2,5 cm olduğu (Diamond, 2006:154) düşünüldüğünde besin üretiminde gelinecek nokta oldukça önemlidir. Bitki evcilleştirmek; bitkilerin bilerek ya da bilmeyerek insanlar için daha yararlı hale getirilebilmesi amacıyla genetik değişiklikler ile yaban atalarından

farklılaştırılmasıdır. Şüphesiz o dönemde hiçbir insan bu bilgiye sahip değildir. Bu sebeple bazı doğa olayları üretime yardımcı olmuştur. Meyveyi tohumu ile birlikte yiyen, tohumun acı olması sebebiyle çiğneme işlemi yapmadan yutan ve bağırsaklarında filizlenen tohumu kilometrelerce uzaklıkta dışkısı ile bırakan hayvanların varlığı birçok meyvenin yeryüzüne dağılmasını sağlamıştır. Yine aynı yöntemle bu hayvanlar, tohumu olan meyvelerin en kaliteli gene sahip olanını tercih ederek, iyi ürün veren ağaçların yetişmesine bilmeden yardımcı olmuşlardır (Diamond, 2006: 152).

Bereketli Hilal’de tarımın başlangıcı buğday ve arpanın insan eli ile üretilmesi olmuştur. Başak üzerinde büyüyen arpa ve buğday taneleri kendiliğinden dağılıp toprağa dökülür ve orada çimlenebilir. Bitkinin geninde meydana gelen bir değişiklik bu tanelerin dağılıp toprağa dökülmesine engel olabilir. Bu gen değişikliği yaban doğada bitki için ölüm demekken insanlık için bir başlangıcı oluşturmuştur. İnsanlar mutasyon geçirmiş tohumları toplayıp ektiler çünkü toprağa dökülenlerin toplanması mümkün olmamıştır. Bitki için mutasyona uğramış öldürücü gen insanlığın tarıma geçişte ilk başarısı olarak kaydedilmiştir (Diamond, 2006: 157-158). Bu dönemden sonra artık bitkilerin serüveni, kendi yasalarını uygulamaya başlayacak olan insanların serüvenine bağlı olacaktır (Pelt vd. 2002: 10). Eski dünyada ilk tarım bitkisi çeşitlerinden bazıları buğday, arpa, bezelye, mercimek, nohut, keten bitkisi, pamuk, misk kavunu ve balkabağıdır (Diamond, 2006: 164). Nohut ve buğdayın ise ilk olarak Türkiye’nin güneydoğusunda evcilleştirildiği belirlenmiştir (Diamond, 2006: 126-127). Dünyadaki tarım ürünlerinin yıllık hacminin %80’ini sadece bir düzine tür oluşturmaktadır. Buğday, mısır, pirinç, arpa, şeker kamışı, şeker pancarı ve muz bunlardan en bilinenleridir. Dünyadaki insanların tükettiği kaloringin yarısından fazlası ise tahıllardan elde edilmektedir. Günümüzde evcilleştirilmeye değer bir türün bulunmaması eski insanların evcilleştirmeye değer tüm türleri keşfettiler anlamına gelmektedir (Diamond, 2006: 173). Bitkilerin evcilleştirilmesi, tarımsal ürünlerin üretiminin insan sağlığına etkileri de Neolitik döneme ilişkin kazılarda bulunan diş ve kemik fosillerine yönelik incelemelerde tespit imkanı bulmuştur. Tahıl ağırlıklı beslenmeye yönelik olarak, diş çürüklerinde artış olduğu, tahıl tanelerinin fazla öğütülmemesi sebebiyle diş taşlarının oluşmadığı, gerek bebeklerde gerekse yetişkinlerde demir eksikliği bulunduğu ve protein açısından yetersiz beslenme bu tespitlerin bazılarıdır (Özbek, 1989: 166). Milyonlarca yıl geçmiş olmasına rağmen, arkeolojik kazılarda elde edilen kalıntılar, insanların yaşadıkları dönemde “ne tükettiğini” ve “nasıl tükettiğini” bir kanıt olarak gelecek nesillere aktarmaktadır.

Bitkilerin evcilleştirilmesinin yanında hayvanların evcilleştirilmesi de daha fazla insanın beslenmesine olanak sağlamıştır. İnek, keçi, koyun gibi hayvanların yaşadıkları süre içinde sağladıkları hayvansal proteinle kalori miktarı, kesilip et olarak tüketildikleri döneme oranla birkaç kat fazla olmaktadır. Ayrıca bu hayvanların gübreleri de yetiştirilen ürünlerin verimini artırmaktaydı (Diamond, 2006:97). Hayvanların evcilleştirilme sürecinde insanların yaptıkları gözlemlerin önemli olduğu düşünülmektedir. Sürülerin

doğal göç zamanlarında koyun ve keçinin göç etmediğinin görülmesi bu hayvanların evcilleştirilmesinde önemli bir etken olmuştur (Bronowski, 2009: 46). Yiyecek üreticiliği, bitki ve hayvanların evcilleştirilmesi, nüfus artışını da beraberinde getirmiştir. Gerçekte doğada insanın yiyebileceği az sayıda bitki ve yine az sayıda hayvan bulunmaktadır. Ancak bu az sayıdaki ürünün ve hayvanın yetiştirilmesi neticesinde, yaban bitki toplayıcısı ve avcıya oranla daha fazla insan beslenme imkanı bulmuştur. Bu doğrultuda insanlar daha kaliteli beslenirken nüfus da doğal olarak artmıştır. Diğer taraftan avcı ve toplayıcı olan toplumlarda bir annenin birden fazla çocuğunun olması zordur. Göç sırasında henüz yürüyemeyen bir çocuk istenen bir durum değildir ve doğum aralıkları uzundur. Ancak yerleşik hayatta doğum aralıkları kısalmıştır. Bu da nüfus artışını etkilemiştir. Yiyecek üreticiliği ve yerleşik hayat yiyecek fazlasının depolanmasına da olanak sağlamıştır (Diamond, 2006: 95-99). Yiyecek üreticiliği, yerleşik hayat, nüfus artışı, yiyecek saklanması iktisat biliminin en temel konuları olan; doğada insan eliyle üretim yapılmadığı sürece tükenmeye tabi olan kıt besin kaynakları, sınırsız tüketimin kaçınılmaz sonucu üretim, geleceğin güvence altına alınmaya çalışılması için stok ve toplum üyelerinin tümünün ihtiyaçlarının giderilmesi düşüncesini oluşturmuştur.

Bitkilerin ve hayvanların evcilleştirilmesi sadece beslenmeye destek sağlamamış, keten, kenevir gibi lifli bitkilerden, hayvanların yününden giyim eşyaları, battaniye ve balık ağı yapımında faydalanılmıştır. Sukabağı da yiyecekte ziyade kap olarak kullanılmaya tercih edilmiştir (Diamond, 2006: 100). Doğada yaygın olarak bulunan kil hammaddesinin kurduğu ya da ıslatıldığı haline tanık olunması da çömlekçiliğin gelişmesine neden olmuştur. Günümüzden 10.000 yıl önce Bereketli Hilal’de keşfedilen çömlekçilik, Japonya’da 14.000 yıl önce bulunmuştur. Ancak bu başlangıca rağmen ince dokulu yarı saydam çömlek demek olan porselen MS 7. yüzyılda Çin’de icat edilmiştir (Diamond, 2006: 329).

İnsanlık için buluşların büyük bir kısmı doğadan esinlenme neticesindedir. Ancak yazının bulunmasında bu durum söz konusu değildir. Yazı MÖ 3000 yılında Sümerler tarafından ve tabii ki ihtiyaç sonucu icat edilmiştir. Çiftçilikle uğraşan insanların, koyunların sayısını ya da tahıllarının miktarının hesabını tutma gereği hissetmeleri neticesinde yazının icadının ilk işaretleri oluşturulmuştur (Diamond, 2006: 281). Bugün olduğu gibi tarih öncesi çağlarda da insanların ihtiyaçlarını nasıl elde edecekleri konusunda karar verirken toplum içerisinde edinmek istedikleri yerler etkili olmaktadır. Kimileri için toplayıcılık çiftçilikten daha saygın bulunurken kimileri için de avcılık her ikisinden de daha üstün bulunmuştur (Diamond, 2006: 140-141).

Neolitik dönem içinde değinilmeden geçilemeyecek olan Çatalhöyük buluntularıdır. Yapılan çalışmalarda Konya Ovası’nda James Mellaart tarafından keşfedilen Çatalhöyük yerleşim yeri MÖ 10000 yıla kadar uzanmakta ve en eski neolitik yerleşim yeri olarak kabul edilmektedir. Bölgede bulunan çanak ve çömlek parçaları, volkanik camdan yapılmış ok başları, duvarlara çizilmiş resimler, deriden yapılmış hançer kılıfları

araştırmacılara Çatalhöyük'ün sıradan bir yer olmadığını göstermiştir. Özellikle tahıl kalıntılarının keşfedilenlerin içinde en büyüğü, en zengini ve en iyi saklanamı olarak kültürel veri sağlamaktadır. Buğdayı tüketime hazırlamak için kullanılan dövme kapları da dönemin önemli bulgularındandır. Bulunan insan fosillerinde ise, kaliteli besin tüketimine paralel olarak gelişen sağlam bir kemik yapısı dikkati çekmiştir. Belki de en ilgi çekici bulgu kozmetiğin de tarihini ortaya koyar. Aşı boyası, azurit taşı ve kükürtlü kurşunun, deniz kabuğunda, bir palet olarak kullanılmak suretiyle hazırlanarak iğne yardımı ile uygulanmakta ve sonuçlarının da obsid taşı (volkanik kökenli cam) yardımı ile (ayna gibi) görülmesi sağlanmaktadır. Bilinen en eski dokuma kalıntılarının da bu yörede bulunduğu ve bin yıllık bir süreçte başka bir bölgede bunun geçerliliğini ortadan kaldıracak bir bulguya rastlanılmayacağı ileri sürülmektedir (Mellaart, 1964: 120-125).

2.4. Kalkolitik Çağ

Buzul Çağı'ndan sonra ılınan iklim ile yerleşik hayata geçen eski insan yaşam sahalarında bulunan altın, bakır, demir, kurşun gibi metallerin yataklarını keşfedip bu metallerle her türlü eşyayı üretme başarısını göstermişlerdir. İlk önce ahşap, taş ve pişmiş topraktan yararlanan insan daha dayanıklı ve uzun ömürlü olduğunun tespiti ile araç ve gereçlerini bu madenlerden üretme yoluna gitmiştir (Başak, 2008: 18).

Eski insanların bulabildikleri hammaddeler taş, odun, kemik, deri, lif, kum, kireçtaşı gibi doğal malzemelerdir. İnsan, odun, kemik ve taşı işleyip alet yapmayı, kilden çömlek ve tuğla yapmayı, kum, kireçtaşı ve çamur gibi karışımdan cam yapmayı, bakır ve altın gibi yumuşak metalleri işlemeyi, maden yataklarından maden çıkarmayı ve sonunda da bronz ve demir gibi sert metalleri işlemeyi öğrenmiştir. Yüksek ısı gerektirmesi sebebiyle demirin işlenmesi bakır madeninin ayrıştırılmasından 2000 yıl sonra gerçekleştirilmiştir (Diamond, 2006:333). Bakırın bir çok alanda kullanılması ve bakırı elde edebilmek için karşılığında dokuma ve seramik gibi mamul eşya ile değiştirilmesi isteği ticaretin gelişmesinin ilk belirtileridir (Başak, 2008: 20-21). Bakır madeni genellikle bitkilerin yetişmediği, dağlık alanlarda bulunmaktadır. Bu sebeple yiyecek yetiştiriciliği yapanla maden çıkarıp işleyenler aynı kişiler olmamaktadır. Bakırın günlük hayata girmesi ve artık lüks bir tüketim olarak görülmemesi sebebiyle de karşılıklı ticaret kaçınılmaz olmuştur. Ancak bakırı ithal etmek daha fazla artı-ürün meydana getirmek gerektirmiştir ve madenin artık ihtiyaç olması ithal bağımlılığını meydana getirmiştir (Childe, 2007: 95-96). Dönemin en önemli özelliklerinden biri tekerleğin icadıdır. MÖ 3400 yıllarında Karadeniz yakınlarında tekerleğin kullanıldığına dair kanıtlar bulunmaktadır. Tekerleklerin ilk olarak tarım ürünlerini nakletmek amacıyla kullanıldıkları tahmin edilmektedir (Diamond, 2006: 247, 328) . Tarih yazarları genellikle tarihi, vahşilikten uygarlığa bir geçiş olarak yorumlamışlardır. Bu geçiş tarım, metal işleme ve yazı gibi önemli gelişmelerin etkisi ile gerçekleşmiştir. Bitkiyi ve hayvanı evcilleştirerek, metalleri işleyerek bir şekilde doğayı kontrolü altına alan, yaptığı tüm faaliyetleri kayıt altına almanın bir yolunu bulan ve yazıyı icat

eden insan için yaşam, hep daha iyiyi daha güzeli bulma çabası olmuştur. Bu hedefe ulaşmada kimi toplumlar sadece tüketirken kimi toplumlar da önce üretimi tercih etmişlerdir. Günümüzde hala sadece avcılık ve toplayıcılık yapan toplumlar mevcuttur. O halde insanlığın ve dünyanın geleceği için farklı tüketim biçimleri olan toplumlardan hangisi örnek oluşturmalıdır? “Fazla tüketimin karşıtı olan “yoksunluk” da hem çevre hem de insani sorunlar için bir çözüm olmadığına göre, toplumlar “Ne kadarı yeterli?” (Durning, 1992:9) sorusuna cevap aramalıdır. Ancak günümüzde bunun ayrımını yapmak artık oldukça güçtür.

3. SONUÇ

Dünyada yaşamaya başlayan ilk insanın tek arzusu beslenme idi. Zor iklim ve doğa koşulları neticesinde onları hayvanlardan ve soğuktan koruyacak tek yer ise mağara ve kaya sığınaklarıydı. Beslenmenin tüm ihtiyaçların önünde olması insanı bu zorluklarla baş etme yollarını geliştirmesine sebep oldu. Doğanın kendisine sunduğu yiyeceklerden, sonu ölüm bile olsa, sonuna kadar faydalandı. Ancak yiyecek ürünlerinin azalması, nüfusun artması, iklimin değişmesi gibi sebepler, doğanın da yardımı ile insanı yiyecek üretmeye zorladı. Gözlem ve deneme sonucu üretim sürecine giren insan için bu dönem tarihin dönüm noktası oldu ve bilimin temelleri de yine bu dönemde atıldı. Bu dönemden sonra insan artık okyanus ötesi olsa da daha iyi ve daha çeşitli yiyecek, araç-gereç ve teknoloji arayışını bırakmadı. Hayatını kolaylaştıracak araç ve gereçler, ruhunun doyumu için süs eşyaları, resimler, müzik aletleri, heykeller tarih öncesi çağ insanlarından günümüze kadar gelen yaşam alışkanlıklarını oluşturdu. İnsanın doğayı keşfi, hayatını düzenlemesi, yarını planlaması, önünde bir örneği olmadan hayatını kolaylaştıracak aletleri ve günlük eşyalarını deneme yolu ile üretmesi, “bilimi keşfetmesi” milyonlarca yılını aldı. Yaşadığı her dönemde temel ihtiyaçlarında daha iyiye ulaşma çabası, sadece ısınma ve yiyeceklerini pişirme amacıyla denetim altına aldığı ateşten bir süre sonra, madenleri işlemekte de yararlanabileceğinin keşfi, ruhsal doyum için farkında olmadan geliştirdiği müzik, resim, heykel, süs eşyaları gibi sanat anlayışı ve tükettiği ölçüde toplumda statü sahibi olabileceği düşüncesi bugünkü tüketim biçimlerinin temellerinin Taş Devri insanında oluştuğunun somut göstergeleri olmuştur. Ancak, belki de gelecek endişesi taşımadığı için bir süre sadece var olanla ihtiyacını karşılayan ve bununla yetinen Taş Devri insanı, bir süre sonra doğanın imkanlarını üretime yöneltmiş ancak üretime yönelmesi, sanıldığı aksine tüm zamanını almamış, onun artı zamanında sosyal faaliyetlerde bulunmasına engel olmamıştır. Sonraki süreçlerde insanların artan tüketim talebi mevcut tabiat imkanlarının yetersiz kalmasına ve üretim yapılmaması halinde tüketim ihtiyaçlarının karşılanamaması gibi bir tehlikenin ortaya çıkmasına neden oldu. Bu durum insanı tüketmek için üretmeye sevk etti ve artan üretim bu defa tüketim ihtiyaçlarının da artmasına yani üretim-tüketim sürecinin birbirini beslemesine neden oldu. İnsanoğlunun zaman içinde üretimini ihtiyaç seviyesinin üzerine çıkarması toplumsal tatminsizliğin de başlangıcı oldu. Artık üretim tüketim için değil, daha fazla üretim için yapılmaya başlandı. Bu noktadan itibaren insanın boş zamanı

azalmaya, hayat amacı sadece tüketim olmaya başladı ve bu durum günümüz toplumlarını özetlemek için yeterli bir ifade haline geldi. Sonuçta Taş Devri'nden günümüze zorunlu ihtiyaçlar hiç değişmezken bu ihtiyaçları tatmin etmek adına yaptığımız tüketim kalıpları çok değişmiştir. Bugünkü tüketim davranışının temelleri tarihsel süreçte yavaş yavaş atılmış ve günümüze kadar ulaşmıştır. Günümüz insanının tüketim davranışlarının da gelecek nesilleri etkileyeceği muhakkaktır.

Kaynakça

BAŞAK O. (2008), **Taş Çağı'ndan Tunç Çağı'na Anadolu'da Maden Sanatın Gelişimi ve Kullanımı**, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, Sayı: 21, ss. 15-33

BAUDRILLARD J. (2012), **Tüketim Toplumu**, Ayrıntı Yayınları, Çeviri: Ferda Keskin-Hazal Deliceçaylı, İstanbul.

BRONOWSKI J. (2009), **İnsanın Yükselişi**, Say Yayınları, Çeviri: Aykut Göker, Ankara.

BULMUŞ İ. (1994), **Mikroiktisat**, Eğitim Yayınları, Ankara.

CARRIER J. (2004), Consumption and anthropology: limits to culture?, Knowing Consumers: Actors, Images, Identities in Modern History., Conference at the Zentrum für Interdisziplinäre Forschung in Bielefeld, Germany, February 26-28, 2004

CHILDE G. V. (2009), **Tarihte Neler Oldu?**, Kırmızı Yayınları, Çeviri: Alaeddin Şenel-Mete Tunçay, İstanbul.

DIAMOND J. (2006), **Tüfek, Mikrop ve Çelik**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çeviri: Ülker İnce, Ankara.

DURNING A.T. (1992), **Ne Kadar Yeterli? Tüketim Toplumu ve Dünyanın Geleceği**, TÜBİTAK TEMA Vakfı Yayınları, Çeviri: Sinem Çağlayan, Nisan.

GÜREL O. (2001), **Doğa Bilimleri Tarihi**, İmge Kitabevi, Ankara.

KORNIENKO O. (2008), **Ekonomik Teori**, R-N/, Phoenix, <http://owkornienko.narod.ru/1/5.doc>

MCCRACKEN G. (1987), "The History of Consumption: A Literature Review and Consumer Guide", **Journal of Consumer Policy** (10) by D.Reidel Publishing Company, 139-166

MCINTOSH J. (2011), **Arkeoloji**, TÜBİTAK Popüler Bilim Kitapları, Çeviri: Yaprak Eran, Ankara.

MELLAART J. (1964), **The Neolithic City in Turkey**, Londra.

MULLINS P. (2011), The Archaeology of Consumption, Annual Review of Anthropology, **A Nonprofit Scientific Publisher**, Northwest Christian University.

[Http://works.bepress.com/paul_mullins/1](http://works.bepress.com/paul_mullins/1)

ÖZBEK M. (1989), “Son Buluntuların Işığında Çayönü Neolitik İnsanları”, TC Kültür Bakanlığı Anıtlar ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **V. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, 18-23 Mayıs 1989, ss.161-172, Antalya.

ÖZBEK M. (2000), **Dünden Bugüne İnsan**, İmge Yayınları, Ankara.

PELT J. M., M., Mazoyer, T. Monod, J. Girardon (2002), **Bitkilerin En Güzel Tarihi**, Kültür Yayınları, İstanbul.

SAHLİNS M. (2010), **Taş Devri Ekonomisi**, bgst Yayınları, Çeviri: Taylan Doğan, Şirin Özgün, İstanbul.

ŞENEL A. (1982), **İlkel Topluluktan Uygur Topluma Geçiş Aşamasında Ekonomik Toplumsal Düşünsel Yapıların Etkileşimi**, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları 504, Ankara.

ŞENGÜL H.T. (2002), “Tüketim Toplumu, Tüketim Kültürü ve Tüketim Merkezleri”, **Ege Mimarlık Dergisi**, İzmir.

UZEL İ., B. ALPAGUT, S. KOFOĞLU (1987), “Arslantepe (Malatya) Geç Roma Dönemi İskeletlerinde Diş Çürüğü Aşınmaları ve Periodental Hastalıklar”, TC Kültür ve Turizm Bakanlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü, **III. Arkeometri Sonuçları Toplantısı**, 06-10 Nisan 1987, ss.31-55, Ankara.

<http://www.anadolumedenyetlerimuzesi.gov.tr/belge/1-55026/paleolitik-cag.html> Erişim Tarihi: 01.04.2012

http://www.arkeolojikulubu.anadolu.edu.tr/index_dosyalar/Page354.htm Erişim Tarihi: 02.04.2012

<http://www.tdk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 25.03.2012

http://en.wikipedia.org/wiki/Economic_anthropology(05.05.2012)

<http://tr.wikipedia.org/wiki/Tarih%C3%B6ncesi> (01.04.2012)